

Paula Stevens

Dankwoord bij de aanvaarding van de Cultuurfonds Vertaalprijs Martinus Nijhoff 2024

Paula Stevens (1955) studeerde Scandinavische taal- en letterkunde en vertaalt sinds 1982 uit het Noors. Ze heeft meer dan 75 romans vertaald, waaronder werk van Karl Ove Knausgård, Lars Saabye Christensen, Johan Harstad, Herbjørg Wassmo, Lars Mytting en Roy Jacobsen. In 2006 werd ze benoemd tot Commandeur in de Koninklijke Noorse Orde van Verdienste voor haar inzet voor de promotie van de Noorse literatuur in Nederland en België, in 2010 ontving ze de Amy van Marken-prijs voor haar gehele vertaaloeuvre. Ze geeft lezingen en vertaalworkshops in binnen- en buitenland en organiseert o.m. literaire lunches om de Noorse literatuur onder de aandacht van Nederlandse uitgevers te brengen, in samenwerking met NORLA (Norwegian Literature Abroad) en de Noorse ambassade in Den Haag. In 2018 ontving ze samen met Edith Koenders de Europese Literatuurprijs voor de vertaling van Johan Harstads Max, Mischa & het Tetoffensief.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Cultuurfonds Vertaalprijs Martinus Nijhoff 2024

Geachte aanwezigen, zijne excellentie, dear guests,
Er staat hier een nederige, trotse en ietwat aangeslagen vertaler voor u: zoveel lovende woorden! Ik moest mezelf af en toe in de arm knijpen om te beseffen dat het echt over mij ging. De Cultuurfonds Vertaalprijs Martinus Nijhoff is de droom van iedere vertaler, het is de hoogste eer die je in ons vak ten deel kan vallen, de prijs waar je stiekem op hoopt. En na het volkomen onverwachte telefoontje vlak voor kerst, en na vier maanden van verwondering en vervreemding, sta ik hier nu in dit warme bad van loftuitingen en ik heb het gevoel dat ik een paar centimeter groter ben dan normaal: niet omdat ik vandaag hoge hakken draag, maar omdat ik een beetje zweef. Ik ben er lichtelijk beduusd en stil van, maar dat laatste is natuurlijk niet handig als je een dankrede moet uitspreken. En zo'n speech is toch al zo lastig: ik heb overwogen om het dankwoord door een van 'mijn' Noorse auteurs te laten schrijven en het vervolgens zelf te vertalen: dat is tenminste bekend terrein voor mij.

Het is erg ongewoon voor een vertaler om zo in het middelpunt van de belangstelling te staan: het al genoemde boek *De onzichtbaren* van Roy Jacobsen gaat over de eenzame, stug doorzettende bewoners van een piepklein eilandje in Noord-Noorwegen, maar de titel zou ook op ons, vertalers, kunnen slaan.

Onzichtbaar omdat de meeste mensen er nooit bij stilstaan hoeveel van de teksten die ze dagelijks lezen of horen, vertaald zijn. Krantenartikelen, leerboeken, handleidingen, televisieseries, films, cornflakesverpakkingen, hinderlijke internetreclames, noem maar op, en uiteraard literatuur: veel daarvan is oorspronkelijk in een andere taal geschreven. Zonder vertalers zouden de bibliotheken – en vrijwel elke boekenkast – akelig leeg zijn. Ook inhoudelijk schraller, want zonder vertalers zou veel gedachtegoed niet tot ons land doordringen, zouden onze auteurs zich minder kunnen laten inspireren door buitenlandse auteurs – zonder vertalingen zouden we net zo geïsoleerd raken als de eilandbewoners van Roy Jacobsen. Toch is de persoon achter die vertaling, degene die brontaal- en cultuur met de doeltaal- en cultuur verbindt, vrijwel altijd onzichtbaar.

Onzichtbaar ook omdat we vrij geïsoleerd werken, op een eilandje zo u wilt: meestal thuis, alleen. En dan is dat onzichtbaar zijn in sommige gevallen, in elk geval het mijne, misschien zo gek nog niet. Want vertalen vereist een mentale en lichamelijke beweeglijkheid die soms het daglicht niet kan velen. Je moet je inleven in diverse personages, ze een stem geven, je moet de beschreven situaties voor je zien, iets wat af en toe gepaard gaat met enig toneelspel; de vertaler moet een taalkundig slangenmens zijn en zich in allerlei registerbochten wringen, mompelt en praat in zichzelf of barst plotseling uit in luidkeelse dialogen om te controleren of die wel bekken, of in een lied om te horen of het ritme wel klopt: een vertaler wikt, weegt, wist, worstelt en wanhoopt: wandelt rond en maakt wilde gebaren: allemaal in het kader van de queeste naar de juiste woorden, de juiste toon. Het soort gedrag dat in

het 'echte' leven of in een kantoortuin toch met enige argwaan bekeken zou worden en dat in het gunstigste geval leidt tot verbanning naar de bezemkast.

Een onzichtbaar, eenzaam bestaan, een beroep in de marge. Waarom dan toch vertaler willen worden? In mijn geval, en dat geldt denk ik voor de meeste van mijn collega's: uit liefde voor literatuur en taal. Vertaler leek me op de middelbare school al het ultieme beroep: de hele dag met boeken bezig zijn en ook nog eens je eigen tijd kunnen indelen... een erg romantisch idee, ik weet het, ik was toen nog erg jong.

Met mijn eigen tijd indelen bedoelde ik destijds dat ik geen 9 tot 5 baan wilde hebben, geen slaaf van een baas. En echt, dat is me heel goed gelukt: ik heb nu een 24/7 baan en ben slaaf van een tekst, want vertalen doe je, althans ik, niet part time, je bent er de hele dag – en soms ook 's nachts – mee bezig, altijd zit je vertaling in je achterhoofd, je blijft op zoek naar dat ene woord, de oplossing voor dat ene probleem, obsessief soms, alles wat je hoort en ziet of leest wordt teruggebracht tot die ene vraag: kan ik dat in mijn vertaling gebruiken? Vertalen is geen beroep, het is een manier van leven.

Inmiddels ben ik niet zo jong meer, namelijk exact zo oud als de Nijhoffprijs zelf, en ik heb veel ontwikkelingen binnen het vak zien langskomen. Ik heb de pakken kopijvellen nog meegemaakt, waar je je vertaling op moest typen – maakte je een typefout, dan moest je het hele vel overnieuw. Later kwam de computer en ging corrigeren veel gemakkelijker en veel sneller. Grote sprong voorwaarts was de komst van het internet: zat je vroeger eindeloos in de bibliotheek in encyclopedieën en zo te grasduinen, nu kon je alles thuis met één muisklik opzoeken – al betekende dat nog niet altijd vinden. Zelfs woordenboeken kon je online raadplegen, wat veel gehannes met Dikke Van Dales scheelde. Daarna volgde de spraakherkenning: ik dicteer nu vaak mijn vertaling, die dan op wonderbaarlijke wijze als tekst op mijn scherm verschijnt, met aanzienlijk minder spelfouten dan wanneer ik de woorden zelf intik – nog steeds met twee vingers, trouwens... Helemaal vlekkeloos gaat dat nog niet: het systeem heeft moeite met Noorse woorden, zodat bijvoorbeeld het Gudbrandsdal, een dal dat in veel van mijn vertalingen voorkomt, altijd tot Biepranstel wordt... Daar moet ik nog aan werken.

En nu is er natuurlijk AI: een ontwikkeling die ik niet kan overzien, maar die naar ik hoop geen grote gevolgen zal hebben voor de literaire vertaler – ik denk dat creativiteit, het begrijpen van alle nuances, dubbele bodem en referenties etc. in de brontaal en dat vervolgens met behoud van al die eigenschappen te vertalen naar de doeltaal toch mensenwerk zal blijven, maar misschien is dat ook weer te romantisch gedacht.

Technische hulpmiddelen zijn handig, maar ik leg bij elk boek toch ook weer een bibliotheekje aan van boeken, romans, die iets met mijn vertaling te maken hebben: ik blader gewoon graag in boeken, onthoud dan ook beter wat ik gelezen heb en waar iets staat. Maar belangrijker nog dan de bibliotheek van boeken is de bibliotheek van mensen om je heen, want uit boeken kun je vaak niet leren hoe iets echt gezegd wordt, dat moet je leren van mensen die er dagelijks mee te maken hebben, je moet het veld in. En dat maakt het vertalen zo ontzettend leuk en afwisselend: ik kan nu o.a. beversporen herkennen, netten breien, vissen met een

'oter' en schieten met een antiek dubbelloopsjachtgeweer (beide niet aan te bevelen) en ik weet alles van de slag om Stalingrad. Het is altijd ongelooflijk inspirerend om te praten met mensen uit het vak: dus dank bijvoorbeeld Douwe, voor alle boot- en vaartermen, Arie voor het vlinderen van de vis, en Christ voor de lessen maaien met de zeis en voor het intrigerende woord *geriefhout*, dat ik ooit nog eens in een vertaling hoop te kunnen foefelen.

Ik dank jullie, mijn onzichtbare mensenbibliotheek.

Maar: mijn allergrootste dank gaat naar jury van de Cultuur Vertaalprijs Martinus Nijhoff voor het mij toekennen van deze prijs, met zoveel lovende woorden, die woorden die ik ga inlijsten en die ik zal koesteren als het vertalen even niet wil lukken – maar die me voor mijn gevoel ook de verplichting opleggen om in de toekomst nog creatiever, vindingrijker, beter te zijn.

En ik bedank uiteraard het Cultuurfonds voor het mogelijk maken van deze prijs, een prijs die samen met alle andere initiatieven die het Cultuurfonds op vertaalgebied ontplooit, zo ontzettend belangrijk is voor het zichtbaar maken van de vertaler – en hopelijk leidt tot de zo broodnodige aanwas van jonge vertalers.

En – dit moet helaas in vertaling – in het Engels: A very special thanks to NORLA, Norwegian Literature Abroad, who have supported me, helped me with all my translations and projects, and who always make me feel so welcome and at home whenever I'm in Oslo. Kristin Brudevoll, Gina Winje, Margit Walsø, Oliver Møystad – who is present here – and all the others, from the bottom of my heart: Tusen, tusen takk! I could not have done this without you / jeg kunne ikke gjort deg uten dere!

Tusen takk ook aan de Noorse ambassade in Den Haag, die zich zo inzet voor de Noorse cultuur in Nederland en met wie ik al die jaren zo prettig heb samengewerkt: met name Inger Fokkens, met wie ik de uitgevers-ambassadelunch heb ontwikkeld, maar ook Gerber van Erven en ambassadeur Bård Ivar Svendsen.

Dank ook aan alle meelezers, collega's, redacteurs, correctoren en persklaarmakers, die me hebben behoed voor fouten, met fraaie suggesties kwamen en van wie ik veel heb geleerd: ook onzichtbaar, maar hogelijk gewaardeerd.

En tot slot een dank die te groot is om in woorden te vangen, aan mijn echtgenoot en mijn dochters: Paul, Eva en Laura, ik had hier niet gestaan als jullie niet hadden geaccepteerd dat ik af en toe volkomen in mijn boekenbubbel verdwijn en als het ware een soort mentaal overspel pleeg met een jullie totaal onbekende Noorse auteur. Als jullie niet al die jaren geduldig en lijdzaam hadden ondergaan dat ik 's ochtends nog voor het ontbijt al begon met vragen als: als ik zó doe, hoe zou je dat dan noemen in het Nederlands, dan was dit allemaal niet mogelijk geweest. Onnoemelijk, onnoemelijk veel dank dat jullie er voor me waren, en zijn.

En dank aan alle aanwezigen voor uw komst en het geduldig luisteren naar mijn ratelende relaas.

Tusen, tusen, tusen takk.